

УДК 343.228

Б. М. Орловський, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ЗАКОНОДАВСТВІ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН: ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню категорій кримінально-правового захисту у законодавстві англо-американських країн та формуванню систематизованих результатів у табличній формі для співвідношення зазначених категорій між собою. При здійсненні такого співвідношення автор приходиться до низки послідовних й логічних висновків.

Ключові слова: захист, самозахист, виправдувальна обставина, правомірна поведінка, смертельна сила.

Постановка проблеми. Інститут кримінально-правового захисту фізичної особи від суспільно небезпечних посягань (злочинів) є достатньо широким за змістом інститутом у межах країн англо-американської правової системи, правовому регулюванню якого присвячуються окремі параграфи, статті і навіть глави діючих кримінальних кодексів. Така обширність забезпечується охопленням різних випадків кримінально-правового захисту і правомірного застосування сили в рамках цієї виправдувальної обставини, що виникає не лише при самозахисті, а й при захисті третіх осіб, майна й інших специфічних випадках (застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства, застосування сили викладачами, опікунами тощо). В результаті для системного дослідження цього правового інституту потрібно використовувати певні узагальнені категорії, які забезпечують єдність розуміння його понятійного апарату і розкривають зміст його структурних елементів.

Тому дослідження зазначених категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних представників англо-американської правової системи і проведення їх систематизації у табличній формі, як найбільш ефективної форми представлення певних знань (даних), є актуальним питанням для української кримінально-правової науки, яке допоможе сформулювати єдиний підхід до їх подальшого вивчення, розглянути співвідношення їх між собою та оцінити існуючий зарубіжний досвід провідних англо-американських країн у нормативно-правовому закріпленні відповідних понять і термінів, що є особливо важливим в рамках компаративістського аналізу національного кримінального законодавства. Також актуальність цієї теми підтверджується і відсутністю в існуючих наукових працях належно проведеного систематизованого дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних представників англо-американської правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що окремими дослідженнями кримінально-правових норм про захист у законодавстві англо-американських країн займалися такі вчені як С. І. Міронов, В. Д. Пакутін, Л. М. Гусар, І. Д. Козочкін, А. С. Нікіфоров, Я. Мочкош, Є. Н. Трікоз та інші. Однак проведення загальної систематизації категорій кримінально-правового захисту у законодавстві англо-американських країн та формування критеріїв для вивчення їх співвідношення між собою в українській кримінально-правовій науці допоки не здійснювалось.

Відповідно, **метою і задачами статті** стали: дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних англо-американських країн з урахуванням існування підтипів англійського та американського права; створення систематизованих результатів щодо співвідношення зазначених категорій між собою у виразі форми та вивчення спільних особливостей побудови понятійно-термінологічного апарату цього правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Англо-американська правова система, яка існує поряд і на противагу континентальній, є іншим центральним флагманом серед правових систем сучасності. Разом із континентальною правовою системою вона має глибинні історичні корні свого розвитку і значну поширеність у законодавстві багатьох країн світу. Англо-американський тип (сім'я) правових систем – це сукупність національних правових систем країн, що мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, які склалися на основі судового прецеденту, який домінує серед інших юридичних джерел права. Такий судовий прецедент історично почав формуватися у Великобританії з 1066 року після нормандсько-го завоювання на основі місцевих звичаїв і традицій.

До англо-американського типу правової системи входять такі країни як Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Північна Ірландія, а також в тій чи іншій мірі країни Британської Співдружності, які у минулому були колоніями Англії та зазнали значного впливу англійського права. Враховуючи наявність підтипів англійського й американського права у такій системі доцільно вивчати норми кримінального законодавства таких її основних представників як Великобританія та Сполучені Штати Америки.

Для проведення дослідження інституту кримінально-правового захисту у законодавстві основних країн англо-американської правової системи ми можемо виділити певні узагальнені категорії й критерії (назва правомірного суспільно корисного вчинку, його права регламентація, система об'єктів захисту, особливості законодавчого закріплення тощо), які допоможуть нам сформувані послідовні систематизовані результати щодо оцінки раціональності закріплення відповідних юридичних понять і термінів в межах цього правового інституту та виявлення географічних закономірностей їх нормативного розміщення.

Отже, провівши дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних країн англо-американської правової системи, автор здійснює їх систематизацію у наступній табличній формі:

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА	
1.	ВЕЛИКОБРИТАНІЯ
Назва й природа правомірного вчинку	Самозахист – обставина захисту особи від звинувачення
Правова регламентація (розміщення)	загальне право та ст. 3 Закону Великобританії «Про кримінальне право» 1967 року
Система об'єктів захисту	особа, інша особа, майно
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	злочин – використання сили
Перевищення меж	використання сили в нерозумних межах
Особливості	майно характеризується як окремий об'єкт захисту
СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	
2.	Примірний Кримінальний кодекс США
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: самозахист, захист інших осіб, захист майна, виконання закону) – правомірна поведінка
Правова регламентація (розміщення)	ст. 3.04-3.07 Розділу III «Загальні принципи визнання поведінки правомірною» Частини I «Загальні положення» Примірного КК
Система об'єктів захисту	особа, що захищається («діяч»); інша («третя») особа; майно

Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	неправомірне насильство – правомірне застосування насильства (в т.ч. смертоносного)
Перевищення меж	визначається із прикметником «нерозумний», наприклад, нерозумні заходи, нерозумне застосування насильства тощо
Особливості	окремо описуються випадки застосування смертоносного насильства (при підпалі, берглері, розбої, у відповідь на протиправне смертоносне насильство тощо); окремо характеризується механізм захисту як рухомого так і нерухомого майна (ст. 3.06) із можливістю застосування смертоносного насильства; визначається можливість застосування технічного пристрою для захисту майна, який не повинен заподіяти смерть чи тяжке тілесне ушкодження (ч. 5 ст. 3.06); визначається право на застосування насильства для попередження вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжких тілесних ушкоджень (п. 5 ст. 3.07)
3.	КК штату Нью-Йорк
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: себе, третьої особи, приміщення і будь-якої нерухомості, рухомого майна, в інших випадках) – виправдувальна обставина
Правова регламентація (розміщення)	§§ 35.10 (п. 4), 35.15, 35.20, 35.25, 35.30 (п. 4) ст. 35 «Захисти, пов'язані із виправдувальними обставинами» Розділу «С» («Захисти») КК
Система об'єктів захисту	сама особа, третя особа, майно (приміщення і будь-яка нерухомість, рухоме)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування або нависла загроза застосування протиправної фізичної сили – застосування фізичної сили (в т.ч. смертельної)
Перевищення меж	визначається в протилежність існуючому в кодексі словосполученню «розумно вважає» чи «розумно припускає», тобто не розумно вважає чи не розумно припускає
Особливості	окремо описуються випадки застосування смертельної сили: при викраденні людини, насильницьких статевих зносинах (згвалтуванні), берглері, підпалі, пограбуванні, у відповідь на протиправну смертельну фізичну силу тощо; окремо характеризується механізм захисту як рухомого так і нерухомого майна (§§ 35.20, 35.25) із можливістю застосування смертельної фізичної сили; визначається право на застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжкої тілесної шкоди (п. 4 §35.10)
4.	КК штату Техас
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: самозахист, третьої особи, свого майна, майна третьої особи, в інших випадках) – виправдувальна обставина для звільнення від кримінальної відповідальності
Правова регламентація (розміщення)	§§ 9.31-9.34, 9.41-9.44 підглави «С» («Захист осіб») та «D» («Захист майна») Глави IX «Виправдувальні обставини для звільнення від кримінальної відповідальності» Розділу II «Загальні принципи кримінальної відповідальності» КК
Система об'єктів захисту	сама особа, третя особа, майно (своє або третіх осіб)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування чи спроба застосування незаконної сили – застосування сили (в т.ч. смертельної), яка негайно необхідна
Перевищення меж	невиправдане застосування сили (смертельної сили); не розумне переконання, що застосована сила була негайно необхідною

Особливості	окремо описуються випадки застосування смертельної сили: при викраденні людини, вбивстві, сексуальному насильстві, берглері, підпалі, грабежу, розбою, крадіжки в нічний час, у відповідь на незаконну смертельну силу тощо; окремо характеризується механізм захисту землі та матеріального рухомого майна, як власного, так і третіх осіб (підглава «D» «Захист майна») із можливістю застосування смертельної сили; визначається можливість застосування технічного пристрою для захисту майна, який не повинен заподіяти смерть чи тяжке тілесне ушкодження (§ 9.44); визначається право на застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжких тілесних ушкоджень (§ 9.34)
5.	КК Австралії
Назва й природа правовимірного вчинку	Самозахист – обставина, що виключає кримінальну відповідальність
Правова регламентація (розміщення)	розділ 10.4 Відділу 10 «Обставини, пов’язані із зовнішніми факторами» Частини 2.3 «Обставини, при яких відсутня кримінальна відповідальність» Глави 2 «Загальні принципи кримінальної відповідальності» КК
Система об’єктів захисту	сама особа, інша особа, власність (в т.ч. земля і приміщення)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	різні дії (злочинне посягання; привласнення, знищення, пошкодження, втручання, позбавлення волі) – необхідна поведінка
Перевищення меж	нерозумна відповідь за даних обставин
Особливості	окремо описуються випадки захисту власності від незаконного привласнення, знищення, пошкодження або втручання
6.	КК Канади
Назва й природа правовимірного вчинку	Захист – підстава, що виключає винність діяння
Правова регламентація (розміщення)	ст.ст. 34, 35 Глави «Захист особи» та «Захист власності» Частини I «Загальна» КК
Система об’єктів захисту	сама особа, третя особа, власність
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування чи загроза застосування сили – правопорушення
Перевищення меж	не розумно вчинене діяння за даних обставин, які у широкому переліку законодавчо описані (природа сили чи загрози; розмір, вік, стать і фізичні можливості учасників інциденту; ступінь неминучого застосування сили)
Особливості	окремо описуються механізм та випадки захисту власності, в т.ч. і щодо пошкодження, знищення або відбирання майна (ст. 35)

Висновки. Таким чином, на підставі проведеної систематизації та узагальнюючи її результати, автор приходить до наступних висновків: 1) центральною категорією досліджуваного інституту виступає його назва (найменування), яка у країнах англо-американської правової системи в загальному вигляді формулюється як «захист» (кримінальне законодавство Великобританії, Примірний КК США, КК штату Нью-Йорк, КК штату Техас, КК Канади), який законодавчо поділяється на відповідні різновиди: самозахист; захист іншої (третьої) особи; захист власного рухомого та нерухомого майна (в тому числі і права володіння); захист рухомого та нерухомого майна іншої (третьої) особи. В рамках кожного з цих різновидів відображається: механізм застосування сили при ньому; розмір сили, що може бути застосована в тих чи інших випадках захисту; критерії для визнання такого за-

хисту правомірною поведінкою; випадки, при яких заборонено чи обмежено застосування сили; 2) захист (необхідна оборона) за своєю правовою природою у країнах англо-американської правової сім'ї може характеризуватися як «обставина захисту особи від звинувачення», «правомірна поведінка», «виправдувальна обставина»; 3) об'єктами захисту при необхідній обороні у країнах англо-американської правової сім'ї виступають: «особа, що захищається» (в це поняття судовою практикою включається її життя і здоров'я, права і свободи); «інша (третя) особа» (в це поняття судовою практикою також включається її життя і здоров'я, права і свободи); власність, яка характеризується як «рухоме та нерухоме майно», «земля», «житло», «приміщення»; 4) форма здійснення необхідної оборони у кримінальному законодавстві представників англо-американської правової системи характеризується через «застосування сили (фізичної сили)» й обов'язково містить посилення на критерій розумності захисних дій (застосованої сили), наприклад: «в розумних межах», «розумно вважає», «розумна відповідь», «розумні підстави вважати» тощо; 5) правовою підставою для захисту (необхідної оборони) в кримінальному законодавстві країн англо-американської правової системи загалом може виступати «застосування протиправної (незаконної) сили»; 6) окремо в межах захисту (необхідної оборони) виділяється застосування смертельної (смертоносної) сили, що допускається: при захисті від застосування незаконної смертельної сили (заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження); при викраденні людини або насильницьких статевих зносинах (зґвалтуванні чи збоченні); при позбавленні особи володіння його житлом, вчиненні або замаху на вчинення підпалу, берглері, розбою; 7) окремо описуються випадки захисту власності від незаконного привласнення, знищення, пошкодження або втручання.

Отже проведена автором систематизація категорій кримінально-правового захисту у табличній формі дозволяє співвіднести їх нормативну структуру, оцінити раціональність та повноту існуючої юридичної термінології в рамках цього правового інституту і сформулювати низку послідовних та логічних висновків, що є важливими для подальших наукових досліджень, пов'язаних із використанням прогресивного зарубіжного досвіду в українському кримінальному законодавстві.

Список літератури

1. Закон Великобританії «Об уголовном праве» 1967 г.: [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://constitutions.ru/?p=8113> – Название с экрана.
2. Миронов С. И. Необходимая оборона по уголовному праву Англии и США: особенности регулирования [Текст] / С. И. Миронов // Государство и право. – 2002. – № 6. – С. 61-67.
3. Примерный уголовный кодекс США. Официальный проект Института американского права [Текст]: Перевод с английского / Под ред.: Никифоров Б. С. (Предисл.); Пер.: Никифоров А. С. – М.: Прогресс, 1969. – 303 с.
4. Теорія держави і права [Текст]. Скакун О. Ф. Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
5. Уголовный кодекс Австралии [Текст]: Научное редактирование проф. И. Д. Козочкина, Е. Н. Трикоз. Перевод Е. Н. Трикоз. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 386 с.
6. Уголовный кодекс Канады [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/> – Название с экрана.
7. Уголовный кодекс штата Нью-Йорк: [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://constitutions.ru/?p=8102> – Название с экрана.
8. Уголовный кодекс штата Техас [Текст]: Принят Законодательным собранием штата Техас (63-я законодательная сессия). С изм. и доп. на 1 июля 2003 г. / Науч. ред. и предисл. И. Д. Козочкина; Пер. Д. Г. Осипова, И. Д. Козочкина; Ассоциация Юридический центр. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 576 с.

Стаття надійшла 25.02.2018 р.

Б. М. Орловский, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

КАТЕГОРИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ АНГЛО-АМЕРИКАНСКИХ СТРАН: ИХ СИСТЕМАТИЗАЦИЯ

Резюме

Статья посвящена исследованию категорий уголовно-правовой защиты в законодательстве англо-американских стран и формированию систематизированных результатов в табличной форме для соотношения указанных категорий между собой. При осуществлении такого соотношения автор приходит к ряду последовательных и логических выводов.

Ключевые слова: защита, самозащита, оправдывающее обстоятельство, правомерное поведение, смертельная сила.

B. M. Orlovskiy, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CATEGORIES OF CRIMINAL-LAW DEFENCE IN THE LEGISLATION OF ENGLISH-AMERICAN COUNTRIES: THEIR SYSTEMATIZATION

Summary

The article is devoted to the investigation of categories of criminal-law defense in the legislation of English-American countries and the formation of systematized results in the form of a table for the ratio of these categories among themselves. When effectuation such the ratio, the author comes to a series of consecutive and logical conclusions.

Key words: defense, self-defense, justification, legitimate act, deadly force.